

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

TARP DVIEJŲ PASAULIŲ: Apie tapytoją Ivaną Aivazovskį

2013-12-10

ŽURNALAS: KRANTAI

TEMA: Tapyba

AUTORIUS: Alis Nersisian

DATA: 2013-12

Ivanas Aivazovskis (tikr. – Hovannes Aivazian, 1817–1900) – garsus armėnų kilmės Rusijos tapytojas, Sankt Peterburgo dailės akademijos auklėtinis, daugiausia kūręs marinas – jūros peizažus. Nuo 1845-ųjų jis gyveno gimtojoje Feodosijoje, kur įsteigė dailės mokyklą ir savo paveikslų galeriją. Jo palikimas – apie 6000 paveikslų, etiudų ir piešinių. Per savo gyvenimą dailininkas buvo surengęs 120 parodų Rusijoje ir kitose šalyse, jo darbų yra daugelio šalių – taip pat ir Lietuvos – dailės muziejuose. Apie šį menininką rašo Alis NERSISIAN, Armėnijos mokslų akademijos Menų instituto mokslininkė.

Ivanas Konstantinovičius Aivazovskis (Gaivazovskij, tikr. Hovannes Aivazian), vienas šlovingųjų XX amžiaus rusų dailininkų, gimė 1817 metais Feodosijoje, armėnų šeimoje, pavadintas Hovanneso vardu (tai liudija įrašas Feodosijos Armėnų bažnyčios¹ metrikų knygoje apie Aivazovskio gimimą ir krikštą; po mirties 1900 metais buvo palaidotas, jo valia, Šv. Sarkiso bažnyčios Feodosijoje šventoriuje, o antkapiniame paminkle buvo iškalti žodžiai armėnų kalba: „Gimęs mirtingas, po savęs paliko nemirtingą atminimą“²).

Tarp šių dviejų datų – didžio žmogaus didis gyvenimas, kupinas įtempto ir laimingo kūrybinio darbo, veiklios visuomeninės tarnystės, pripažinimo, šlovės ir išdidaus suvokimo, kad priklauso dviem tėvynėms – Rusijai ir Armėnijai.

Likimas buvo ypatingai palankus Aivazovskiui. Gyvenimo saulėlydyje meistras pats prisipažino, kad jam „šypsojosi laimė“³. Jis gimė atkampiam Rusijos imperijos pajūrio miestelyje, suvargusio, kone suvis nusigyvenusio kitataučio – armėno šeimoje. Tokia gyvenimo pradžia negalėjo berniukui žadėti ateityje nieko tinkamo. Tačiau jo aistra piešimui ir neeiliniai kūrybiniai gabumai atkreipė ir Feodosijos architekto, ir miesto viršininko dėmesį. Jų globa padėjo jaunam Aivazovskiui nuvykti į Simferopolį ir įstoti ten į gimnaziją. Čia paauglio armėno „gebėjimai piešti“ buvo tokie akivaizdūs, kad paskatino jį parašyti prašymą priimt į Peterburgo dailės akademiją, ir „13-metis

armėno sūnus iš Feodosijos“⁴, kaip rekomendavo Imperatoriškųjų rūmų kunigaikštis Volkonskis, 1833 metais buvo priimtas.

Ryžtingas Aivazovskio šuo­lis į kūrybinio meistriškumo aukštumas, prasidėjęs sėkmingais ir vaisingais studijų metais, tęsėsi per visą ilgą ir ryškų meistro gyvenimą. Aivazovskio kūrybos kelias – lygus, galingas ir tvirtas kilimas aukštyn. Amžininkams bei įpėdiniams jisai paliko galybę kūrinių; sulaukė gilios senatvės tebebūdamas veiklus, entuziastingas, kupinas sumanymų dailininkas, nežinantis kūrybinių duobių ar bejėgystės. Jo kūrybinį darbą visuomet lydėjo platus visuomenės pripažinimas.

(Vienas pirmųjų Aivazovskio pirkėjų buvo sosto įpėdinis, panorėjęs įsigyti jauno Dailės akademijos studento paveikslą, įvertintą aukso medaliu⁵.)

Intensyvaus kūrybinio Aivazovskio gyvenimo skaičiuojama šešiasdešimt treji metai nuo tada, kai jis 1837-aisiais baigė Dailės akademiją pirmojo laipsnio aukso medaliu. Per visą tą laiką dailininkas kasmet vienodai sėkmingai eksponavo savo kūrinius ne tik Peterburge, Maskvoje, bet ir Rusijos imperijos gubernijų miestuose: Feodosijoje, Odesoje, Kijeve, Chersone, Charkove, Simferopolyje, Nikolajeve, Rygoje ir daugelyje užsienio sostinių. Parodose Romoje, Neapolyje, Venecijoje, Florencijoje, Genujoje, Paryžiuje, Londone, Berlyne, Miunchene, Frankfurte, Vienoje, Amsterdame, Kopenhagoje, Niujorke, Čikagoje, Vašingtone, San Franciske ir Konstantinopolyje Ivanas Aivazovskis pristatė ne tik savo kūrinius – jis pristatė XIX amžiaus rusų tapybą, jos laimėjimus, šlovę, jos viršūnes. Rusijoje jam buvo suteikti profesoriaus, akademiko vardai, o vėliau, įvertinant nepaliaujamą penkių dešimčių metų triušą „šlovinant tėvynės meną“⁶ – ir Rusijos dailės akademijos garbės nario vardas. Jis buvo Šventojo Vladimiro ir Didžiojo kunigaikščio Aleksandro Neviškio ordinų kavali­erius, turėjo tikrojo valstybės patarėjo rangą. Paryžiuje rusų tapytojas buvo apdovanotas aukščiausiuoju garbės ženklu – Garbės legiono ordinu, Florencijoje išrinktas Florencijos dailės akademi-jos nariu.

Aivazovskis buvo veiklus XIX a. ketvirtojo–paskutiniojo dešimtmečių Rusijos kultūrinio ir visuomeninio gyvenimo dalyvis. Dar jaunas jis įėjo į geriausių šalies žmonių ratą, ir jo vieta didžiulės imperijos kultūrinėje bendrijoje liko tvirta, nepajudinama iki paskutinių gyvenimo dienų. Keitėsi istorijos gairės ir įvykiai, žmonės ir jų idėjos, – Aivazovskis visais atvejais liko įvairiausių pažiūrų, žmonių ir idėjų amžininkas, neišduodantis savo pašaukimo ir neišklystantis iš savo kelio meno pasaulyje. Jo turtingas įvykių gyvenimas reiškėsi pažintimis, artumu arba draugyste su ryškiausiais to meto meninės minties atstovais. Susitikimas 1836 metais akademistų parodoje su Aleksandru Puškinu (Aivazovskis poetui buvo pristatytas kaip vienas talentingiausių Peterburgo akademijos studentų), pažintis su Visarionu Belinskiu, Karlu Briullovu, Michailu Glinka, V. Žukovskiu, Ivanu Krylovu ir daugeliu kitų nuostabių epochos asmenybių dar pačioje Aivazovskio kūrybinio kelio pradžioje turėjo įtakos jo asmenybės ir kūrybinei brandai. Penktojo dešimtmečio pirmojoje pusėje, stažuodamasis Italijoje, Aivazovskis susipažino ir suartėjo su Nikolajumi Gogoliu, Aleksandru Ivanovu, jį sveikino anglų dailininkas Williamas Turneris. Jaunieji meistro amžininkai, kitos kartos ir kitų meninių tikėjimų atstovai – Ivanas Kramskojus, Pavelas Tretjakovas, Ilja Repinas, Archipas Kuindži, V. Stasovas, Aleksandras Benua – skirtingu, dažnai kritišku, o kitąsyk ir nepakančiu požiūriu į Aivazovskio kūrybą vis dėlto pripažino jo vaidmenį ir išskirtinę reikšmę rusų

tapybos istorijoje. Vėlyvaisiais gyvenimo metais senstelėjęs meistras susitikinėjo su Antonu Čechovu, galbūt pažinojo ir Fiodorą Dostojevskį: yra žinoma, kad jis padovanojo savo portretinę nuotrauką rašytojo žmonai Annai Dostojevskajai. Aivazovskį jo namuose Feodosijoje lankė netrumpai ten viešėdami visoje Rusijoje žinomi muzikantai, dailininkai, artistai.

Aivazovskis buvo artimas ne tik žymiesiems kūrybinio rusų visuomenės elito atstovams. 1836 metais jis dalyvavo mokomuosiuose Baltijos laivyno plaukiojimuose, 1839 – karinėje jūrų operacijoje. 1844 metais grįžęs į Rusiją iš komandiruotės užsienyje, jis buvo paskirtas į Rusijos imperijos Vyriausiąjį jūrų štabą ir kaip tapytojas dalyvavo kariniuose rusų eskadros manevruose prie Kaukazo krantų, su admiralu Fiodoru Litke plaukiojo po Egėjo jūrą, savo paveiksluose įamžino daugelį Krymo karo įvykių, asmeniškai pažinojo garsiuosius rusų laivyno vadus Michailą Lazarevą, Pavelą Nachimovą, Vladimirą Kornilovą, Vladimirą Istominą, su kai kuriais jų bičiulia vosi. Kai buvo švenčiamas Aivazovskio kūrybinės veiklos dešimtmetis, admiralas Vladimiras Kornilovas atvyko iš Sevastopolio į Feodosiją linijiniu laivu „Dvylika apaštalu“, lydintas penkių karo laivų, kad pagerbtų įžymųjį jubiliatą. Dailininkas pavaizdavo visus reikšmingiausius rusų laivyno mūšius, jo batalinės drobės – tai rusų karinio jūrų laivyno svarbiausių įvykių, pagrindinių kautynių ir pergalių metraštis.

Aivazovskis buvo apdovanotas ne tik išskirtiniu dailininko talentu, bet ir spalvingu visuomenininko temperamentu. Penktojo dešimtmečio viduryje šlove vainikuotas kūrėjas ryžtasi persikelti iš imperijos sostinės į Feodosiją. Šis jo apsisprendimas lemtingai atsiliepė jo gimtojo miesto gyvenimui. Aivazovskis atidarė Feodosijoje dailės mokyklą ir įsteigė paveikslų galeriją, inicijavo archeologinius kasinėjimus miesto apylinkėse, pats dalyvavo juose (jo rasti eksponatai saugomi Ermitaže) ir pasirūpino pastatu Istorijos ir archeologijos muziejui, jis prisidėjo prie uosto statybos, geležinkelio tiesimo ir vandentiekio atnaujinimo (perdavė miesto nuosavybei savo dvaro „Subaš“ vandenį). Jis pats dalyvavo projektuojant ir statant daugelį didelių ir mažų Feodosijos įrenginių. 1881 metais Feodosijos dūma už ypatingus nuopelnus miestui vienbalsiai suteikė dailininkui Feodosijos miesto garbės piliečio vardą⁷.

Visas Aivazovskio gyvenimas, jo kūryba, visuomeninė veikla, pilietinis entuziazmas, jo neslūgstanti energija, visos nepaprastos galios ir talentai buvo atiduoti tarnaujant Rusijai, stiprinant jos šlovę ir didybę. Tačiau dailininkas turėjo ir kitą tėvynę. Jis buvo armėnų tautos sūnus.

Aivazovskis ne tik savo kilme buvo armėnas. Gimęs bei augęs armėnų šeimoje, jis ir pradinį išsilavinimą gavo armėniškoje parapinėje mokykloje. Visi svarbiausi dailininko asmeninio gyvenimo įvykiai buvo įteisinti armėnų Bažnyčios: jungtuvės su pirmąja žmona Julija Grevs, skyrybos su ja (leidimą joms Aivazovskis išprašė iš Ečmiadzino sinodo), santuoka su antrąja žmona, armėne Anna Sarkisova. Viename asmeninių laiškų Aivazovskis apibendrino savo vedybinio gyvenimo patirtį sakydamas, jog antrąkart tuokdamasis jis labai baiminosi „susieti savo gyvenimą su kitataute moterimi, kad netektų ašarų lieti“⁸.

Aivazovskio meilė savo tautai, jo armėniškumas pasireiškė įvairiausiais būdais. Taip, jis padovanojo mchitariečių vienuolynui Venecijoje paveikslą „Švyturys Neapolyje“, Ečmiadzino muziejui – paveikslą „Pasaulio sutvėrimas“, nutapė paveikslą

armėnų bažnyčiai Brusuose, jis buvo vienas mecenatų, padėjusių išleisti armėnų istorikų darbus: Gevondo „Arabų įsiveržimą į Armėniją“ (1857) ir S. Asogiko „Visuotinę istoriją“ (1859). Dailininko iniciatyva jo vyresnysis brolis Gabrielis Aivazianas, įžymus mokslininkas, arkivyskupas, 1857 metais Paryžiuje armėnų kalba išleido „Venecijos mchitariečių kongregacijos veiklos istorines apybraižas“. Šalia viso to garsusis rusų dailininkas be galo domėjosi Feodosijos armėnų bendruomenės kasdieniu gyvenimu ir pats aktyviai jame dalyvavo.

Itin turtingame kūrybiniame dailininko palikime yra atskirų darbų, skirtų Armėnijai ir armėnų tautos istorijai: „Armėnai mchitariečiai Šv. Lozoriaus saloje. Venecija“ (1843), „Ararato kalno slėnis“ (1882), „Ararato kalnas“ (1885), „Nojaus nužengimas nuo Ararato“ (1889), „Armėnų tautos krikštas. Grigorijus Švietėjas“ (1892), „Priesaika. Pulko vadas Vardanas Mamikonianas“ (1892). Aivazovskį giliai sukrėtė armėnų žudynės sultoniškojoje Turkijoje 1895 metais. Jis sukūrė seriją paveikslų ta tema, taip pat darbą, skirtą visų armėnų katolikui Mkrtičiui Chrimianui „Airikas Ečmiadzino apylinkėse“ (1895). Bet kur kas didesnė ir svarbesnė buvo reali Aivazovskio pagalba savo tėvynainiams persekiojimų ir masinių žudymų Turkijoje metais. „Gėda nusigręžti nuo savo tautos, ypač nuo tokios mažos ir engiamos“⁹, – teigė dailininkas. Jisai siuntė rinkliavą, sukauptą iš savo parodų į paramos vargstančioms armėnų šeimoms fondą, visokeriopai padėdavo armėnams pabėgėliams įsikurti Kryme: daugelis jų pastogę rado dailininko dvare Šachmamai ir jo apylinkėse.

Aivazovskis visą savo gyvenimą palaikė glaudžius ryšius su žymiais armėnų diasporos atstovais ir plačiai susirašinėjo su tėvynainiais, gyvenančiais įvairiuose miestuose ir šalyse, – laisvai rašė ir armėniškai, ir rusiškai, į pastaruosius laiškus dažnai įterpdamas paskirus armėniškus žodžius, posakius, o kartais ir ištisus pasaužus. Tarp jo korespondentų armėnų buvo žinomi mokslininkai, visuomenės ir valstybės veikėjai, laikraščių ir žurnalų leidėjai bei redaktoriai, naftos pramonininkai ir mecenatai, architektai, artistai ir kompozitoriai, medikai ir dvasininkijos atstovai iš Peterburgo, Maskvos, Konstantinopolio, Krymo, Tifliso, Baku, Paryžiaus, Stokholmo... Jis intensyviai susirašinėjo su visų armėnų katolikais Nersesu Aštarakeci, Gevorgu IV ir Mkrtičiumi Chrimianu. Savo laiškuose armėnus vadino „tauta mūsų“¹⁰ ir armėniškus laiškus pasirašinėjo ne kaip kitaip, o tik nuo gimimo jam duotu vardu *Hovannes*. Laiške katolikui Gevorgui IV, atsakydamas į patriarcho kvietimą aplankyti Armėniją, Aivazovskis rašė: „aš jau seniai turėjau atvykti į neužmirštamąją gimtąją žemę, kad vėl pasidžiaugčiau ją regėdamas...“¹¹.

Rusijos pilietis, rusų dailininkas Aivazovskis buvo armėnų patriotas. Jis laimingai gyveno tarp dviejų pasaulių: milžiniškos, galingos Rusijos imperijos bei rusų kultūros – ir armėnų, savo tautinės šeimos, pasaulio. Aivazovskio santykis su Armėnija nebuvo šaltas, tai nebuvo nusišalinusio, ryšį su tėvyne praradusio, surusėjusio armėno santykis. Tai buvo karštas ištikimo sūnaus jausmas. Armėnija ir armėniškumas garsiam rusų tapytojui buvo jo asmeninio, dvasinio gyvenimo esmė, kaip Rusija ir rusų kultūra – veidrodis, atspindintis jo triumfalinio kūrybinio gyvenimo žygius. Aivazovskio jausmas savo tautai buvo asmeniškasis ir intymus, grindžiamas meile, atmintimi, ilgesiu ir pareiga. Su Rusija ją siejo kiti jausmai: didžiavimasis, kad prisidėjęs prie didžio krašto didžios kultūros, pasitenkinimas prasmingai nugyventu gyvenimu.

Skirtingai, tačiau lygiai vienodai Aivazovskis priklausė dviem tautoms ir dviem

kultūroms. Toki jis save matė XIX amžiuje. Toki jį turi pažinti ir XXI šimtmetis.

Iš rusų kalbos vertė **Nijolė Kvaraciejūtė**

¹ Айвазовский. Документы и материалы. – Ереван: Айастан, 1967, с. 9.

² Н.С. Барсамов. Иван Константинович Айвазовский. 1817–1900. – М.: Искусство, 1962, с. 145.

³ Ten pat, p. 64.

⁴ Айвазовский. Документы и материалы, с. 11.

⁵ Ten pat, p. 18.

⁶ Ten pat, p. 220.

⁷ Ten pat, p. 180.

⁸ Ten pat, p. 187.

⁹ Н.С. Барсамов. Min. veik., p. 92.

¹⁰ Айвазовский. Документы и материалы, с. 94.

¹¹ Ten pat, p. 155.